

- Франциско (25 апреля – 26 июня 1945 г.). – М.: Издательство политической литературы, 1980. – 710 с.;
13. Советский Союз на международных конференциях периода Великой Отечественной Войны 1941 - 1945 гг. (Сборник документов в шести томах). Том VI. Берлинская (Потсдамская) конференция руководителей трёх союзных держав – СССР, США и Великобритании (17 июля – 2 августа 1945 г.). – М.: Издательство политической литературы, 1984. – 511 с.
14. Резолюция ООН A/RES/39 (I) «Взаимоотношения между Членами Объединенных Наций и Испанией» от 12 декабря 1946 г. [Электронный ресурс] // Офіційний сайт Генеральної Асамблеї ООН. Режим доступу: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/034/96/IMG/NR003496.pdf?OpenElement>

Boyko N.I. “Spanish question” at the Potsdam conference and in United Nations

The article analyzes the historical background, main stages and solution of “Spanish question” and defines its meaning and place in Yalta-Potsdam system of international relations and its role in the genesis of “cold war”.

Keywords: “Spanish question”, Spain, Franco, Potsdam conference, international relations, “cold war”, United Nations, UN Security Council, General Assembly, USA, UK, USSR.

Бойко Н.И. «Испанский вопрос» на Потсдамской конференции и в Организации Объединенных Наций

В статье анализируются исторические предпосылки, основные этапы и решение «испанского вопроса», определяются его значение и место в Ялтинско-Потсдамской системе международных отношений и его роль в генезисе «холодной войны»

Ключевые слова: «испанский вопрос», Испания, Ф. Франко, Потсдамская конференция, международные отношения, «холодная война», ООН, Совет Безопасности, Генеральная Ассамблея, США, Великобритания, СССР.

УДК 94(437-25)«1918/1935»

О. М. Кравчук

ПРАЗЬКИЙ ГРАД ЗА ПРЕЗИДЕНТСТВА Т. Г. МАСАРИКА

У статті висвітлено історію Празького Граду в роки президентства у Чехословаччині Т. Г. Масарика. Показано, як Т. Г. Масарик визначив спрямованість в організації реконструкції Граду: перетворення з монархічного символу на резиденцію голови демократичної республіки. Висвітлено діяльність головного архітектора Граду Й. Плечніка. Завдяки реконструкції Град став завершеним замковим ансамблем, що виконує функції резиденції голови чеської держави й історичної пам'ятки, відкритої для громадськості.

Ключові слова: Чехословаччина, Прага, Град, Т. Г. Масарик, Й. Плечнік.

Понад тисячу років Празький замок Град відомий як політичний центр Чехії. Цей палацовий комплекс [1, с. 132] є унікальною пам'яткою зодчества, в якій в різній мірі представлені декілька епох європейської архітектури, починаючи з романської, продовжуючи готикою, ренесансом, бароко і класицизмом [2, с. 2]. Таке поєднання різних стилів виникло внаслідок 20-ти перебудов Граду за весь час його існування [3, с. 75; 4, с. 396]. При цьому засобами архітектури в різні епохи утверджувалася існуюча влада [3, с. 29, 86].

У Чехії Град є символом, що втілює, за словами письменника К. Чапека, «згусток всієї краси і слави Праги» [5, с. 409]. Замок складається з трьох основних, з'єднаних один з одним, дворів. У центрі Граду – собор Св. Віта, найвищий 124-метровий шпиль, якого можна бачити майже у будь-якій точці міста [3, с. 15]. Цим закріплюється своєрідний символічний взаємозв'язок: храм Св. Віта – головний собор Граду, Град – основа Праги, Прага – столиця Чехії.

Історію Празького Граду досліджувало чимало авторів [1; 2; 3; 6; 7; 8 та ін.], які розкривали її з різною фактографічною насиченістю. Водночас особливий інтерес являє історія Граду в період Першої Чехословацької республіки, коли вперше після декількох століть

Празький замок знову став резиденцією голови держави. У зв'язку з цим мета автора – розкрити роль президента Т. Г. Масарика в реконструкції Празького Граду.

Розташований на лівому березі р. Влтави, Град був одним із перших поселень на місці сучасної Праги. Він побудований на висушеному сонцем і розмитому дощами сланцевому підвищенні, яке простягається з заходу на схід, між Влтавою і Оленячим ровом [4, с. 396]. На цій скелі тільки де-не-де росла трава і лише в ущелині – невеликі деревця [6, с. 5]. Люди тут не селилися. Вважається, що перший дороманський Град заснував князь Борживой, очевидно, після 880 р. Це був перший князь з династії Пржемысловичів, який разом зі своєю дружиною Людмилою прийняв хрещення з рук Св. Мефодія [9, с. 30]. На місці сучасного Граду було традиційне місце народних зборів племені чехів, де стояв стародавній кам'яний трон чеських князів [10, с. 77-79]. Саме на цьому давньому місці християни на чолі з князем Борживоем перемогли язичників. Після перемоги на цьому місці князь започаткував будівництво своєї резиденції [10, с. 72-78]. Замок на висушеній скелі набув назви Прага (висушений, чеською «випраглий») [6, с. 5]. У XI ст. обрис Празького Граду вже набув певної завершеності. Його масивні кам'яні стіни, вертикальна домінанта веж базилики Св. Віта і монастирського храму Св. Їржі в поєднанні з більш низькими будовами княжого і єпископського палаців виразно завершували силует Граду, що здіймався над зростаючим на берегах Влтави містом [11, с. 43]. Розташування на Граді княжого замку, палацу єпископів і кафедрального собору засвідчувало, що Празький Град став осередком світської та церковної влади, характерним для слов'янських країн [11, с. 65]. Водночас, Град значно відрізнявся від звичайного типу феодальних замків. Він охоплював більшу площу, тут не було скупченості будов і донжону – сторожової вежі фортеці, останньої укріпленої твердині замку [12, с. 85].

Один з періодів розквіту Празького Граду припав на роки правління королів Чехії і імператорів Священної Римської імперії – Карла IV (1346-1378) з династії Люксембургів і Рудольфа II Габсбурга (1576-1612). Вони зробили столицю Чехії своєю резиденцією. Після них в замку 300 років перебували намісники Габсбургів. Під час правління Марії Терезії Град істотно перебудували (1757-1775 рр. [6, с. 17]) під керівництвом Н. Пакассі, він загалом набув сучасного вигляду і вважався габсбурзьким замком. В очікуванні чеської коронації Франца Йосипа, на Граді в 1865-1868 рр. була здійснена нова реконструкція. Та після відмови імператора від коронації замок почав занепадати [13].

На початку ХХ ст. Град не становив єдиного архітектурного ансамблю, мав непривабливий вигляд і не відповідав нормам комфорту того часу. У такому вигляді Градчанський замок не подобався Т. Г. Масарику, президенту проголошеної 1918 р. Чехословацької республіки. Та саме у Граді зупинився Масарик після свого тріумфального прибуття до Праги 21 грудня 1918 р. На урочистій церемонії зустрічі Масарик виглядав хворим, але був зворушений і вперто відмовлявся сісти в імператорську карету з кіньми. Оточений квітами, прапорами та підрозділами російських, французьких та італійських легіонерів, він їхав у відкритому автомобілі, що повільно рухався донизу Вацлавською площею. Після короткої зупинки біля Староміської площі, автомобіль з президентом продовжив рух до парламенту, де під час короткої церемонії Масарик проголосив присягу як президент ЧСР, після чого поїхав у Град [14, р. 328-329].

Після утворення Чехословаччини в Граді розмістилася президентська канцелярія (фактично створена у лютому 1919 р., її очолив П. Шамал), конституційний суд, президія уряду, міністерства закордонних справ, внутрішніх справ, оборони, які працювали в некомфортних, незадовільних умовах безпеки та гігієни [15, с. 245]. Президенту замок занадто нагадував монархічне минуле країни. Визначаючи головні принципи і завдання культурної політики Чехословаччини, президент ухвалив рішення про комплексну реконструкцію Граду [16, с. 293]. Т. Г. Масарик загалом належав до прибічників активної культурної політики держави, яку він розглядав як організатора культурного процесу [17, с. 350]. На його думку, «наукова політика повинна визначити ставлення державної організації до сил і культурних організацій загалом» [18, с. 349]. Це було частиною процесу створення нового, демократичного іміджу столиці ЧСР – Праги. Столицю, вважав Масарик, необхідно зробити «великою економічно і культурно» [19, с. 250]. 14 жовтня 1919 г. на Староміській радниці Масарик говорив про необхідність створити з Праги «світове місто, центр всіх націй нашої держави». Актуально звучав заклик Масарика до повоєнної творчої праці: «Кривавими наслідками цієї грізної війни – Європа, людство достатньо навчене, куди призвели жадібність, владність і

шовінізм. Всі нації, не лише ті, які зазнали поразки, але й переможці, повинні опам'ятатися, повинні подолати нерівність, яка заважає, щоб всі могли приділяти увагу творчій політиці, яка забезпечить мир, економічну і культурну взаємність» [20, s. 169-170]. Таким чином, реставрація пам'ятників архітектури була важливою складовою частиною культурної політики ЧСР, питанням престижу держави. Вони здійснювалися в контексті загальної модернізації Праги, статус якої як столиці Чехословаччини закріпила конституція ЧСР від 29 лютого 1920 р. Йшлося про врегулювання і розширення міських комунікацій, оновлення мостів, вокзалів, підвищення рівня упорядкування, зміни структури міста, його районування [21, с. 257]. У 1920-1922 рр. після приєднання до старих празьких районів чотирьох передмість і 34 громад адміністративно була створена так звана Велика Прага [21, с. 257]. Одним з її 29 районів була Прага-IV (Град) площею 1, 62 кв. км. (0, 95% площі міста) і населенням 10 173 осіб [8, s. 2].

Суттєва перебудова Граду здійснювалося в контексті модернізації і, водночас, була частиною процесу розбудови інституту президентства в ЧСР. Створення нових інституцій – символів демократії, що, зокрема, вимагало надання відповідного вигляду резиденції президента республіки і передбачало ліквідацію спадку монархічного минулого в Чехословаччині. У розмові з К. Чапеком про реконструкцію своєї резиденції Масарик відзначив: «Особливий розділ моєї політики – це Град; тобто його оздоблення; перетворити його в пам'ятник нашої історії, зробити символом нашої старо-нової держави, символом не тільки минулого, але й майбутнього. Конкретно – кремль монархічний перетворити в кремль демократичний» [22, с. 182]. 7 березня 1930 р., згадуючи, що у Граді до 1847 р. знаходилися Верховний земський суд і сейм, Масарик наголосив: «наша демократична республіка може і має бути свідомим продовженням наших найкращих традицій минулого. Так, загалом розумію Град як резиденцію президента республіки» [23, s. 139]. В уявленні президента, Град, розташований на найвищому місці Праги, яке видно здалеку, повинен бути символом вічної свободи, нагадуванням вічної Вітчизни [24, s. 88]. Рішення про перебудову Граду було ухвалене в 1919 р., уряд виділив на зазначені роботи 6 млн. крон [25, с. 26].

Зберегти помітні елементи Граду і на основі єдиної концепції надати його архітектурі гармонійного і функціонального вигляду було складним завданням [24, s. 110]. Представники Спілки образотворчого мистецтва М. Швабінський, Я. Бенда, Я. Штур, О. Новотний радили президенту обрати такого архітектора, який би забезпечив єдину творчу концепцію [24, s. 70]. Для здійснення цих робіт, за словами археолога К. Гута, який здійснював там розкопки, «Потрібен був архітектор, який зумів би в сьогоденні продовжити низку художників минулих століть, не користуючись при цьому їх свободою в самостійній творчості, оскільки сучасні поняття про охорону пам'ятників старовини ревно опирались щонайменшому порушенню організму кремля» [6, с. 5]. До реалізації цих завдань приступив Йосип Плечнік (1872-1957) [6, с. 18]. Це був словенський архітектор, який переміг на конкурсі проектів впорядкування південних садів Граду. Після цього Й. Плечнік був призначений президентом Т. Г. Масариком головним архітектором Граду. Президент шукав оригінального творчого архітектора, який міг би реалізувати всі його ідеї щодо іконографічних елементів новоствореної чехословацької держави, за допомогою архітектури. Перша зустріч Масарика і Плечніка відбулася у листопаді 1920 р. Словенський архітектор був приємно здивований таким замовленням [26, s. 40].

Й. Плечнік закінчив академію образотворчого мистецтва у Відні (1894-1898 рр.). Був учнем австрійського архітектора О. Вагнера (1841-1918), роботи якого представляли модерн і передували ранньому модернізму [27, с. 415]. В столиці Австрії він проектував житлові будинки, вілли, сакральні будови та інтер'єри. У Празі приділяв увагу педагогічній діяльності (викладав у державній вищій школі мистецьких промислів), архітектурі, брав участь в конкурсі по спорудженню пам'ятника Я. Жижці у Празі (1913 р.) [28, s. 1121]. З січня 1920 р. до травня 1936 р. Плечнік був архітектором Празького Граду, в 1921-1924 рр. – резиденції Т. Г. Масарика в Ланах [28, s. 1121].

Своєрідна особливість особистості Плечніка в мистецтві проявлялась у відкритому несприйнятті стереотипів. Йому було притаманне власне бачення форми, в якому з високим смаком і мистецькою майстерністю об'єднуються античні основи з прийомами реформістського періоду О. Вагнера [28, s. 1121].

Стиль Плечніка неможливо віднести до якого-небудь певного напрямку. Сьогодні Плечнік широко визнаний як геній «перед-постмодернізму» [3, с. 77]. В деяких працях його називають представником сецесії і модерного класицизму [29; 30, s. 9]. Архітектурні роботи

Плечніка в Празі (перебудова Граду і зведення костелу Серця Господнього (1926-1932 рр.) в районі Віногради) показують його еволюцію в бік арт-деко і неокласицизму [31, с. 314]. Архітектурна діяльність Плечніка під час реконструкції Граду свідчить про тісні контакти чехословацької архітектури з провідними представниками світового зодчества [32, с. 233].

Також серед активних учасників реконструкції Граду був архітектор П. Янак (1882-1956), який з 1936 р. керував роботами по її здійсненню [8, с. 7]. Під час зимових від'їздів Плечніка до Словенії його заміняв найкращий учень – О. Ротмаєр (1892-1966), який продовжив перебудову Граду в 1950-1968 рр. [33, с. 156].

Масарик постійно наголошував на політичному аспекті реконструкції Граду. 28 жовтня 1923 р. він декларував своє бажання, «щоби Град і його околиці стали не лише резиденцією президента, але й символом наших національних демократичних ідеалів...» [19, с. 500]. У грамоті-дорученні Плечніку від 20 квітня 1925 р. президент відмічав, що Град повинен бути демократичним. Масарик підкреслював необхідність перебудови Граду в дусі утвердження ідеалів демократії: «Сенс цих вимог – зробити з Граду резиденцію демократичного президента. Всі оздоблювальні роботи Граду, зовнішні та внутрішні, повинні бути простими, але мистецьки шляхетними, символізувати ідею палацу незалежності та демократії. У тому самому дусі повинні бути впорядковані найближчі місцевості Граду. Нація дивиться на Град як на національну справу, і тому зміні Граду, задуманого і виконаного монархічно на Град демократичний має бути приділено увагу не тільки президента, але й уряду» [15, с. 245]. В цих інтелектуальних і політичних межах, визначених Масариком, і працював Плечнік. Прикметно, що Плечнік працював без гонорару. Своє завдання з реконструкції Граду він вважав певним посланням. Плечнік любив Прагу, цінував працю своїх попередників на Граді і дуже поважав президента Масарика [30, с. 14].

Про політичний характер перебудови Граду свідчить пропозиція сина очільника Чехословаччини – Яна Масарика П. Шамалу від 13 березня 1922 р. доручити її міністерству громадських робіт, а не президентській канцелярії, щоб уникнути критики голови держави з боку правих опонентів і комуністів. Проте, канцелярія президента залишилася замовником, що дозволяло Т. Г. Масарику висловлювати свої пропозиції щодо реконструкції ¹15, с. 246].

З президентом Плечнік зустрічався декілька разів на рік, узгоджував загальні плани реконструкції Граду і його округи, а також найбільш важливі деталі, наприклад, розміщення бібліотеки або майбутнього Інституту Т. Г. Масарика. Проекти реконструкції Граду Плечнік готував у Любляні, а в Прагу приїздив влітку і, безпосередньо, слідкував за перебігом робіт у Граді в 1920-1935 рр. [30, с. 10].

Плечнік почав реконструкцію в 1920 р., коли приступили до ремонту так званого старого Граду – частини, що знаходиться на схід від третього двору. Роботи почалися очисткою засипаних підвальних приміщень [15, с. 246; 6, с. 6].

Розширення масштабу робіт відбулося після певного представницького розвантаження Граду – повного переміщення в 1921 р. президії уряду до Коловратського, а міністерства закордонних справ – до Чернінського палаців.

Реставраційні роботи дещо уповільнили археологічні розкопки у 1920-1929 рр. Зокрема, під третім двором Граду були виявлені давні історичні пам'ятники – язичницькі поховання, залишки фундаменту старої ротонди Св. Віта (X ст.) [25, с. 26]. Після створення, за розпорядженням канцелярії президента республіки, в 1924 р. Комісії археологічних досліджень, до якої увійшли представники влади та наукових установ (Л. Нідерле, А. Стоцький, К. Гут, П. Шамал [34, с. 449]), археологічні дослідження стали систематичними. Під керівництвом комісії ґрунтовно були досліджені третій градський двір, згодом – четвертий і частково другий [6, с. 6]. Серед археологів були також українські емігранти Я. Пастернак та І. Борковський [35, с. 190-198; 34, с. 448-453]. Зокрема, Я. Пастернак залишив цікаві спогади про цей період своєї діяльності: «Найважливіші, систематичні розкопки провадив я на терені колишнього княжого, пізніше королівського, тепер президентського замку-палацу «Градчани» в Празі. За почином президента Т. Масарика, який як історик був особливо зацікавлений найранішою чеською історією, була створена археологічна комісія, яка зложила загальний плян широких, на дальшу мету задуманих розкопів і мені доручила безпосереднє їх ведення. Яке велике значення чеський уряд прикладав до досліджень колишнього середньовічного городу на «Градчанах», цієї важливої ранньо-історичної пам'ятки, коліски чеської державности, на це вказує факт, що витрати на розкопки виносили річно пів мільйона корон чеських...». Розкопки

здійснювалися «від початку 1925 р. до половини 1928 р. під моїм безпосереднім проводом та за моїм детальним пляном... Розкопи дали несподівано багатий матеріал, бо майже без прогалини виявили цілий будівельно-історичний розвиток празького княжого городища від перших його початків аж по останній будівельний період. Вони теж повністю потвердили вістки подані чеським літописцем Козьмою на початку XII ст. що св. Вацлав викликав для своїх, перших мурованих будівель у Празі каменярів ..., мабуть, з Німеччини... З великої кількості добутих тими розкопами уламків глиняного посуду була реконструйована в організованій на ту ціль лабораторії в замку ціла серія кераміки X-XVII ст., яка наглядно ілюструє ступневий розвиток форм та орнаменту чеської та взагалі слов'янської кераміки від раннього середовіччя аж по часи Відродження. Несподівано багатий вислід моїх розкопів на місці найранішого осідку володарів чеської держави дав мені змогу розв'язати важливу проблему чеської історії, а саме матеріальними доказами верифікувати легенду про заснування першого княжого осідку св. Вацлавом на Градчанах... ». Після Я. Пастернака археологічні розкопки на Граді продовжив І. Борковський. Він поширив їх «на цілу замкову гору і зміг подати врешті повну реконструкцію її забудовань під кінець 10 в.» [36, с. 67-68].

Цікаві спостереження про роботи на Граді залишив К. Чапек. У нарисі «У Празькому Граді» (1928 р.) він писав про розкопки під третім замковим двором і під владиславським крилом палацу, які здійснювали 250 осіб. Там знайшли залишки всіляких погребів, коридорів, хатинок і каплиць; виявили колоди і бруси часів передроманських і дохристиянських, декілька поховань, купи черепків, купи старих черевиків та інше. К. Чапек відмічав характерну особливість, виявлену під час розкопок: «всякий новий володар празького Граду щось зривав, руйнував, перебудовував, добудовував, закладав і недобудовував, переробляв, переносив, розширював і знищував. Тут будував, наприклад, князь Бржетіслав, але до нього на цьому місці щось було; там розібрали стелю з колодок і звели циліндричні склепіння – це романський палац празьких князів: дві чудових зали на глибині семи метрів під землею, винні погребі його милості короля, згодом – склади всілякого непотребу ... Потім Пржемысл Отакар звів над ними готичні аркади та новий палац, але Карл IV замурував аркади і розмістив там канцелярії, а житло собі влаштував поверхом вище; король Владислав замурував те, що було збудовано при Карлі, і наказав збудувати Владиславський зал для дипломатичних чаїв і прийомів. Так, крок за кроком виявляється у владиславському крилі ця низка будівельних періодів; повсюди замуровані вікна, арки, еркери, зглажені (як говорять каменярі) профілі, безжально пробите і перероблене творіння попередника; конгломерат цей – взаємно проникаючі кристали декількох століть, розрізані і перекресні сторінки літопису. У ті часи зносити не любили; новий будівельник зводив на старій будові, біля нього, крізь нього; час від часу щось гріло, але обгорілі руїни відбудовували знову, добавлялося нове крило, пробивалися нові сходи, і – справа зроблена; а для коронувань або турнірів прибудовували східці, балкони і помости, зовні приліплювали каплиці, портики, лави, громадські кухні, стайні та тимчасові добудови під житло для всіляких нероб, потім Габсбурги провели рішучу реконструкцію, все зрівняли з землею, залишивши тільки владиславське крило; тепер там ... зміцнюють насипні фундаменти, щоб зберегти на століття цю незв'язну, але красномовну історію зодчества, а в цей час у новому крилі замка сучасний архітектор, наділений тонким и шляхетним смаком, зводить серед лабіринту цих стін резиденцію президента з граніту, глазурованої цегли та полірованих дерев'яних панелей...» [37, с. 393-394].

Перебудова стосувалася зовнішньої архітектури, садів, двору, який був обкладений, внутрішнього впорядкування, встановлення сучасних систем центрального опалення, асенізації, президентських апартаментів на другому поверсі південного і середнього крила Нового королівського палацу (1921-1924 рр.) [30, с. 54].

Відновлення першого двору у 1922 р. було дуже важливим, оскільки він слугував як офіційний вхід для президента. Зауважимо, що в цей же час формувалися церемоніальні традиції на Граді (у 1919-1925 рр. першим церемоніймейстером канцелярії президента республіки був І. С. Гут-Ярковський [38, с. 71-72]), його система охорони. Саме в 1922 р. Масарик підписав документ «Організація і функції охорони Граду». Охорона почала створюватися ще 7 грудня 1918 р., коли розпорядженням верховного командування ЧСР для військової охорони Празького Граду було створено пішу сотню. До охорони Граду спочатку увійшли члени товариства «Сокіл», яких згодом замінили легіонери, котрі носили уніформу тих країн, в складі армій яких були чехословацькі збройні формування в роки Першої світової

війни – Франції, Росії, Італії [39]. У промові з нагоди 10-ої річниці ЧСР, Масарик згадав і про них: «Панове, ви звернули увагу, що охоронці Празького Граду одягнені в легіонерські мундири. Ці мундири, починаючи з сьогоднішнього дня, будуть одягатися на знак вшанування заслуг, які ми визнаємо за нашими союзниками, чиїм перемогам, дружньому ставленню і прагненням до більш справедливого політичного устрою Європи ми в значній мірі зобов'язані відродженням нашої держави. У цій новій формі охоронці на Граді залишаться в пам'яті майбутніх поколінь як знак того, що свободу неможливо отримати і втримати без дуже великих жертв...» [40, s. 322].

Під час проектування першого двору Плечнік вирішив зменшити важливість Матіашевих воріт як одного з символів габсбурзької монархії. Він спроектував цей сегмент Граду таким чином, щоб увага глядача розсіювалась у декількох напрямках. Це інтелектуальне рішення було досягнуто шляхом розміщення каменю більш темного кольору на початку тротуару і заміни його на інший на вході до головного фасаду двору. Перед Матіашевими воротами було встановлено два високі флагштоки з державними прапорами, щоб підкреслити міць національних символів Чехословаччини [26, s. 47]. Крім того, флагштокам була відведена функція організації простору, вони привертали до себе увагу і порушували монотонність фасаду [3, с. 91].

На третьому дворі був зведений обеліск загиблим в Першій світовій війні, який можна було бачити з різних місць. Повністю були упорядковані перший та третій двори, зокрема збудований навіс над розкопами базилики Св. Віта і каплиці Св. Моріца в 1928-1932 рр.; оздоблено старий королівський палац з Владиславським залом; фонтан Св. Юрія і сходи до Валів (1928-1932 рр.); впорядковані сади – «Райський», «На валах», «На бастіоні», де у 1921-1931 рр. були споруджені альтанки та розбиті тераси між трав'яних «килимів» [8, s.7; 28, s. 1121; 41, s. 211; 30, s. 40]. Зокрема, сад «На бастіоні» розділили на дві частини, які знаходилися на різних рівнях. Двір з плитковим тротуаром і сад, що знаходився на вищому рівні, були поєднані з внутрішнім двором сходами. Це дало можливість відобразити уявлення Плечніка про використання засобів мистецтва в організації внутрішніх і зовнішніх сходів. Він прагнув перетворити замок у більш публічний, що можна трактувати як прояв демократичних настроїв. Для цього архітектор відкрив північний бік саду «На бастіоні», сходи якого ведуть до Оленячого рову, а з рампи – до Порохового мосту [26, s. 45].

Плечнік поділяв думку Аліси Масарик – доньки президента ЧСР (яка після смерті матері – Ш. Г. Масарик – виконувала функції першої дами країни), про те, що в слов'янському світі Чехословаччина посідає місце античної Греції. Прикладом певного архітектурного запозичення давньогрецьких зразків (точніше мінойської культури) було те, що Плечнік вдало поєднав сходами Третій двір і «Райський сад». Подібні сходи знаходилися в палаці правителя в Кноссі, на Криті [26, s. 48].

Також були реконструйовані північний фасад Іспанського залу (1923-1925 рр.); колонна зала Бельв'ю (1924-1925 рр.) тощо. Крім того, Плечнік спроектував упорядкування околиць Граду (1921, 1935 рр.). Серед зведених споруд був розплідник у верхній частині Оленячого рову. У ньому утримувалися ведмеді, подаровані президенту Масарику легіонерами, які воювали в Росії [1, с. 165].

Стиль Плечніка на Граді легко впізнати за античними елементами, які позначають виразні чіткі вісі, а також по виразним точкам, які підкреслюють історичні місця. Досконалі форми, чудове ремісниче виконання, якісний матеріал і прагнення до ретельного пророблення деталей викликають подив фахівців і звичайних людей [15, s. 247]. Двори і сади Граду архітектор уявляв як античний форум для народних зібрань. Зв'язок з античними взірцями підкреслено монументальною бруківкою різнобарвного каменю, величними сходами в екстер'єрі і інтер'єрі, обелісками, колонами з чорного мармуру з йонічними волютами, кам'яними столами, балюстрадами і навісами. Весь цей арсенал був імпровізацією великого Майстра без якогось відшліфованого попереднього плану, що дуже драгувало тогочасних празьких архітекторів, авангардно, конструктивістськи (функціоналістично) налаштованих. Вони і без того були обурені тим, що таке престижне замовлення дістав чужинець. Та Й. Плечнік вважав нижчим своєї гідності реагувати на подібні випадки. До того ж, він мав впливових захисників, самого президента та його дочки Аліси [42, s. 15-16].

Зазначимо, що в роки президентства Масарика розпочалося відновлення галереї Празького замку. У 1930 р. з коштів так званого «фонду Масарика» (20 млн. крон) розпочалася

закупівля полотен, насамперед, творів чеського бароко і митців XIX-XX ст., для головної резиденції президента [43]. Масарик хотів гостям Граду символічно нагадати традиційно високий рівень чеської культури. За його ініціативою канцелярія президента почала купувати чеські мистецькі твори, яких до цього на Граді було небагато. До процесу обрання картин активно долучилася Аліса Масарик [44].

Як зауважила українська емігрантка М. Омельченкова, Масарик «із Граду ... зробив духовну твердиню, що дає моральну зброю сучасному поколінню, й ця духовна майстерня залишиться на користь майбутньому – це його величезна бібліотека» [45, с. 317]. Бібліотека розташовувалася в кімнатах президента, постійно поповнювалася (кількість книг у ній зросла зі 100 тис. у 1930 р. до майже 160 тис. у 1935 р. [15, с. 226]). Тільки на передплату чеських часописів щомісяця витрачалося 7 тис. крон [45, с. 319]. Бібліотека Масарика містилася на першому і третьому поверхах північного крила першого двору. Також там спочатку знаходився Інститут Т. Г. Масарика, заснований 23 липня 1932 р. [46, 15-16].

На середину 30-х рр. Плечнік вважав виконані роботи завершеними. Архітектору вдалось одночасно надати замку зовнішньої єдності та підкреслити гетерогенність стилю. Водночас він витончено вказував на різноманітність регіонів нової держави [3, с. 91]. Неокласичні елементи повинні були символізувати греко-римські джерела демократії. Мета, поставлена Масариком, була досягнута. Град набув строгого вигляду, без будь-якої помпезності, який межував з аскетизмом, який поділяли Масарик і Плечнік [15, с. 246].

Значна частина Граду стала відкритою для огляду [15, с. 247]. У 1929 р. Прагу відвідали 114 тис. закордонних туристів і 500 тис. – вітчизняних [33, с. 123]. Свої враження від головної резиденції президента залишив український емігрант Г. Гордієнко: «... на високому березі Градчани тягнуться гірським гребнем Граду – старовинного Замку. А над тим усим гострим шпилем красується Храм Святого Віта. З набережної, побіля Національного театру глянеш на панораму Градчан і завмреш від здивовання, від краси та від величі тої картини, яка й без напису промовляє тобі до душі, що в тому камінні закована історія, ... й ти, молодий чужинець, станеш, дивишся й не надивишися на ті віки, які стоять перед твоїми очима!» [47, с. 12-19].

Варто також відзначити, що під час реконструкції на Граді завершилося будівництво чудового пам'ятника готичної архітектури – собору Св. Віта, закладеного ще в 1344 р. [11, с. 100]. У XIV-XV ст. була збудована східна частина собору. У XIX ст. національні діячі розглядали завершення будівництва собору як свідчення відродження чеської нації. У 1859 р. було створено «Товариство по завершенню будівництва собору Св. Віта» [3, с. 83]. Зведення західного фасаду собору було завершено цим товариством, яке в 1899-1933 рр. очолював архітектор К. Гілберт (1869-1933) [8, с. 7]. Новий західний фасад собору містив дві фланкуючі вежі висотою 82 м. [48, с. 306]. Нові вертикалі веж, що піднялися над Градом, сприяли більш значному акцентуванню цього видатного архітектурного ансамблю в загальному силуеті Праги, що розрослася [48, с. 306-307]. Вітражі в храмі Св. Віта створювали відомі чеські художники епохи модерну – Ф. Кісела, А. Муха, К. Сволінський, М. Швабінський. Колони були декоровані фресками гербів земель Чехословаччини. Серед них і сьогодні можемо бачити герб Підкарпатської Русі (нині Закарпатської області України), що в той час була східною автономною провінцією республіки. Остаточне завершення будівництва закріпило стилістичні концепції зодчих різних епох і напрямків в єдиному образі за переваги готичного стилю [21, с. 96]. Роботи тривали до 12 травня 1929 р. Відкриття храму відбулося 28 вересня 1929 р. [21, с. 95], в день тисячоріччя пам'яті Св. Вацлава, який з середньовічних часів вважається небесним захисником Чехії. Завершення будівництва собору Св. Віта стало значною подією в культурному житті Чехословаччини та відзначалося на державному рівні.

Таким чином, Т. Г. Масарик відіграв значну роль в організації реконструкційних робіт на Граді, визначив їх спрямованість, що стало прикладом утвердження політичних цілей засобами культури. З монархічного символу Град був перетворений на резиденцію голови демократичної республіки. Завдяки реконструкції Град став завершеним замковим ансамблем, що виконує не тільки функції резиденції голови чеської держави, а й є відкритою для громадськості історичною пам'яткою.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Сергиенко Ю. В. Прага / Ю. В. Сергиенко – М.: Вече, 2006. – 224 с.
2. Валдис Д. Искусство и история Праги / Д. Валдис – Прага: Casa Editrice Bonechi, 2004. – 228 с.
3. Бертон Р. Прага: история города / Р. Бертон – М.: Эксмо; Спб.: Мидгард, 2008. – 384 с.

Наукові записки

4. Васильева Е., Пернатъев Ю. 100 знаменитых памятников архитектуры / Е. Васильева, Ю. Пернатъев – Ростов н / Д.: Феникс, 2009. – 510 с.
5. Чапек К. Сочинения. Т. 1. Рассказы и очерки / К. Чапек – М.: Государственное издательство художественной литературы, 1958. – 584 с.
6. Гут К. Пражский кремль / К. Гут – Прага: Орбис, 1945. – 19 с.
7. Маца И. Архитектура Чехословакии. Исторический очерк / И. Маца – М.: Государственное издательство литературы по строительству, архитектуре и строительным материалам, 1959. – 304 с.
8. Šourek O. Praha / O. Šourek // Ottův slovník naučný nové doby. – Praha, 1938. – Dílu pátého svazek první. – S. 1 – 25.
9. Витихова М., Кейрж И., Гушек М. Прага историческая / М. Витихова, И. Кейрж, М. Гушек – Прага: V Ráji, 2003. – 152 с.
10. Lutovský M. Po stopách prvních Přemyslovců. Díl I. Zrození státu (872-972). Od Bořivoje I. po Boleslava I. / M. Lutovský – Praha: Nakladatelství Libri, 2006. – 272 s.
11. Поп И. И. Искусство Чехии и Моравии IX-XVI века / И. И. Поп – М.: Искусство, 1978. – 255 с.
12. Низовский А. Ю. Все чудеса света. Средние века / А. Ю. Низовский – М.: Вече, 2002. – 464 с.
13. Kašpar M., Michálková A. Josip Plečnik, architekt Pražského hradu / M. Kašpar, A. Michálková // Stavebnictví a interiér. 2012. – № 6. // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.stavebnictvi3000.cz/clanky/josip-plecnik-architekt-prazskeho-hradu/>
14. Demetz P. Prague in Black and Gold: Scenes from the Life of a European City / Peter Demetz – New York: Hill and Wang, 1997. – 411 p.
15. Soubigou A. Tomáš Garrigue Masaryk / A. Soubigou – Praha: Paseka, 2004. – 456 s.
16. Kárník Z. České země v éře První republiky (1918-1938). – Díl první. – Vznik, budování a zlata léta republiky (1918–1929) / Z. Kárník – Praha: Libri, 2003. – 576 s.
17. Masaryk T. G. Světová revoluce. Za války a ve válce 1914-1918 / T. G. Masaryk – Praha: Masarykův ústav AV ČR, Ústav T.G.Masaryka, o. p. s., 2005. – 640 s.
18. Масарик Т. Г. Добірні думки. З нагоди 75 літ життя. 1850 – 1925 / Т. Г. Масарик – Прага: Український громадський комітет, 1925. – 470 с.
19. Masaryk T. G. Cesta demokracie II. Projevy – články – rozhovory. 1921 – 1923. / T. G. Masaryk – Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2007. – 574 s.
20. Masaryk T. G. Cesta demokracie I. Projevy – články – rozhovory. 1918–1920. / T. G. Masaryk – Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2003. – 440 s.
21. Маца И. Архитектура Чехословакии. Исторический очерк / И. Маца – М.: Государственное издательство литературы по строительству, архитектуре и строительным материалам, 1959. – 304 с.
22. Чапек К. Беседы с Т. Г. Масариком / К. Чапек // Москва. – 1990. – № 11. – С. 167-188. – С. 182.
23. Masaryk T. G. Cesta demokracie IV. Projevy – články – rozhovory. 1929 – 1937 / T. G. Masaryk – Praha: Ústav T. G. Masaryka, 1997. – 509 s.
24. Polák S. T. G. Masaryk: za ideálem a pravdou. Díl 6, (1919-1937) / S. Polák – Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2012. – 331 s.
25. Георгиевская Е. Б. Прага / Е. Б. Георгиевская – М.: Искусство, 1967. – 192 с.
26. Jože Plečnik: his architecture in Prague for freedom and a new democracy by Tamim El Haje, B. Arch. A thesis in architecture. Submitted to the Graduate Faculty of Texas Tech University in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of master of architecture. 2000. – 137 s.
27. Глэнси Д. Архитектура / Д. Глэнси – М.: «Издательство Астрель»; «Издательство АСТ», 2007. – 512 с.
28. Wth Plečnik J. // Ottův slovník naučný nové doby. – Praha: «Novina», 1937. – Dílu čtvrtého svazek druhý. – S. 1121.
29. Plečnik J. // Mala československá encyklopedie. IV svazek. M-Pol. – Praha: Academia, 1986. – S. 919-920.
30. Lukeš Z., Podrazil J. Jože Plečnik. Pruvodce po stavbách v Česke Republice / Z. Lukeš, J. Podrazil – Praha: Foibos, 2012. – 102 s.
31. Мельников Г. П. Культура чехов и словаков в первой половине XX в. (конец XIX – 30 – е годы XX в.) / Г. П. Мельников // Чехия и Словакия в XX веке: Очерки истории: В 2 кн. – М.: Наука, 2005. – Кн. 1. – 2005. – С. 218 – 345.
32. Станькова Я., Пехар И. Тысячелетнее развитие архитектуры / Я. Станькова, И. Пехар – М.: Стройиздат, 1984. – 293 с.
33. Прага. – М.: «Прогресс», 1981. – 336 с.
34. Романюк Т. Наукова діяльність Івана Борковського в Чехословаччині / Т. Романюк // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. Вип. 12. – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. – С. 448-453.
35. Верига В. На службі народній... Визначні постаті української діаспори / В. Верига – Львів-Торонто: Дослідницько-видавничий центр ННШ, 2007. – С. 190-198.
36. Пастернак Я. Мої зустрічі зі старовиною / Я. Пастернак // Український історик. – 1978. – № 1-3. – С. 63-82.

37. Чапек К. Собрание сочинений. В 7-и т. Том пятый. Путевые очерки / К. Чапек – М.: «Художественная литература», 1976. – 446 с.
38. Politická elita meziválečného Československa. 1918 – 1938 Kdo byl kdo za první republiky / Red. F. Kolář. – Praha: Pražská edice, 1998. – 304 s.
39. Historie // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.hrad.army.cz/historie>
40. Masaryk T. G. Cesta demokracie III. Projevy – články – rozhovory. 1924 – 1928 / T. G. Masaryk – Praha: Ústav T.G.Masaryka, 1994. – 420 s.
41. Holec F., Lukas J., Novotný J., Pistorius M. Hlavním městem Československa / F. Holec, J. Lukas, J. Novotný, M. Pistorius // Dějiny Prahy v datech. – Praha: Mladá fronta, 1999. – 368 s. – S. 204-235.
42. Dějiny českého výtvarného umění Díl IV/2. 1890-1938. [Ed.]: Lahoda V. a kol. Praha: Academia, 1998. – 478 s.
43. Historie Obrazárny Pražského hradu // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.hrad.cz/cs/kultura-na-hrade/program/stala-expozice-obrazarna-prazskeho-hradu-10315>
44. Alice Masaryková (1879-1966) a podpora umění // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.kulturanahrade.cz/cs/vystavy/program/program/alice-masarykova-18791966-a-podpora-umeni-595.shtml>
45. Омельченкова М. Т. Г. Масарик: 1850-1930 / М. Омельченкова – Прага: Чесько-українська книга, 1931. – 352 с.
46. Zumn J. Historie Ústavu T. G. Masaryka / J. Zumn // Mám jen knihy a skripta, cenná práce životní. 70 let Masarykova ústavu. Studie a dokumenty. – Praha: Akcent, 2002. – S. 15-41.
47. Гордієнко Г. Під щитом Марса / Г. Гордієнко – Філядельфія, 1977. – Т. 2. – 262 с.
48. Колпинский Ю., Швидковский Х., Хан-Магомедов С. Искусство Чехословакии / Ю. Колпинский, Х. Швидковский, С. Хан-Магомедов // Всеобщая история искусств: В 6 т. – М.: «Искусство», 1966. – Т. 6. Кн. 2. – С. 289-312.

Kravchuk O. Prague castle during the presidency of T.G. Masaryk

The article focuses on Prague Castle history during the presidency of T.G. Masaryk in Czechoslovakia. The author argues that T. G. Masaryk defined the direction in the reconstruction of Castle, which was converted from the monarchy symbol into the residence of the head of the democratic republic. The author describes the activities of the main Castle architect J. Plechnik and states that after reconstruction Castle became a complete ensemble which now functions both as the residence of the head of Czech state and as a historical monument open to the public.

Key words: Czechoslovakia, Prague, Castle, T. G. Masaryk, J. Plechnik.

Кравчук А. Н. Пражский град во времена президентства Т. Г. Масарика

В статье освещено историю Пражского Града в годы президентства в Чехословакии Т.Г. Масарика. Показано, как Т. Г. Масарик определил направленность в организации реконструкции Града: превращение из монархического символа в резиденцию главы демократической республики. Освещено деятельность главного архитектора Града Й. Плечника. Благодаря реконструкции Град стал завершенным замковым ансамблем, который исполняет функции резиденции главы чешского государства и исторического памятника, открытого для общественности.

Ключевые слова: Чехословакия, Прага, Град, Т. Г. Масарик, Й. Плечник.

УДК 94(47):394«195/196»

О. А. Коляструк

**ВПЛИВ ЖИТЛОВОЇ РЕФОРМИ М.ХРУЩОВА НА ПОВСЯКДЕННІСТЬ
РАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**

У статті йдеться про те, як здійснена в межах офіційної деєсталінізації і демократизації суспільного життя в СРСР після смерті Й.Сталіна житлова реформа позначилась на повсякденному житті радянських людей і формувала його нову модель

Ключові слова: житлова реформа, демократизація, лібералізація, великий стиль, повсякденне життя

Реформаторська діяльність у період «хрущовської відлиги» була спрямована на реалізацію двох програмних ідей влади: деєсталінізації і швидкої побудови в СРСР комунізму.